

ZİNDAN KAPI

BURSA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

ZINDAN
KAPI

**Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı
Zindan Kapı Kitapçığı**

www.bursa.bel.tr

Proje Yürütücüsü

www.bursaarastirmalarimerkezi.org

Tasarım

Kraker Medya

Arşiv

Bursa Büyükşehir Belediyesi (BBB) Kent Arşivi

Bursa Müze Müdürlüğü

Basım Yılı ve Yeri

.....

© 2021 Bursa Kültür A.Ş. Bu kitabın tüm yayın hakları Bursa Kültür A.Ş.'ye aittir.
Yazılı izin olmadan kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz.

Dağıtım

Bursa Kültür A.Ş.

Merinos Parkı Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi B Kapısı Osmangazi/Bursa

Tel: + 90 224 253 26 46 Faks: + 90 224 253 14 85

info@bursakultur.com / www.bursakultur.com

SUNUŞ

Bursa'nın kurucusu olan ve şehre adını veren I. Prusias, bugün Tophane ve Hisar olarak anılan, büyük bir kayalık bölge üzerine surları inşa ederken kendisine sığınan Kartacalı General Hannibal'den büyük destek almıştır.

Bitinya Krallığı'ndan sonra şehirde sırasıyla Roma, Bizans ve Osmanlılar hüküm sürmüştür. Bu sebeple Bursa surlarında mezkûr devletlerin izlerine rastlamak mümkündür. Ünlü Seyyah Evliya Çelebi ise eserinde Bursa surlarından bahsederken 67 kulesinin ve 5 adet kapısının bulunduğunu yazar. Günümüzde ise surların 14 burcu ve 6 kapısı bulunmaktadır.

Bu kapılardan biri olan Zindan Kapı ise surların doğusunda, Cilimboz Deresi'ne bakan tarafında yer almaktadır. Kule bağlantılı yeraltı zindanlarına örnek teşkil eden Zindan Kapı restitüsyon çalışmaları neticesinde özgün verilerle onarılarak ayağa kaldırılmıştır. Restorasyonu tamamlanan Zindan Kapı tarih müzesi ve sosyal tesis işleviyle yerli yabancı herkesin ziyaretine hizmet verecektir.

Bursa antik şehir dokusunun önemli noktalarından biri olan Zindan Kapı, 3 adet dörtgen kuleyle bu kulelere saplanan beden duvarlarından oluşmaktadır. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından ayağa kaldırılan ve zamanında adeta bir hisar gibi korunan zindan, şehrin eski dönemlerdeki sosyal hayatına ışık tutarak, bizlerin de tarihi tahayyül etmemize olanak vermektedir.

Elinizdeki eserde yıllara sari olarak yapılan geniş kapsamlı çalışmaların ciddiyeti ve titizliğini rahatlıkla görebilirsiniz. Ayrıca Zindan Kapı hakkında bilgi alırken yapılan meşakkatli çalışmaların içeriğine de vakıf olacaksınız.

Böyle bir yapımın gün yüzüne çıkartılmasında emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunar, ziyaretçilerimize de iyi seyirler dilerim.

Bursa

Kalesi

Bursa Kalesi ve surları, bugün Tophane ve Hisar bölgesinin bulunduğu doğal kayalıkların üzerine, şehrin ilk kurucusu Bitinyalılar tarafından, MÖ 2. yüzyılda inşa edilmiştir. Antik kaynaklar Bursa'nın ilk kurucusunun I. Prusias (MÖ. 232-192), ilk mimarının da Kartaca Kralı Hannibal olduğunu işaret etmektedir: Hannibal, Roma İmparatorluğu ile yaptığı savaşı kaybedince birlikleriyle beraber I. Prusias'a sığınır. Burada, zafer kazanan bir komutan gibi karşılanıp, saygı görür. Buna karşılık olarak da Hannibal, emrindeki askerlerle bu kaleyi inşa eder.

Yapılar ile kale birçok kez onarım görmüş, civardaki Roma ve Bizans dönemine ait sütunlar, lahit parçaları, adak ve mezar stelleri, kitabeler ve heykel kaideleri bu inşaat faaliyetleri sırasında kullanılmıştır. Ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, 17. yüzyılda kaleme aldığı Seyahatname'sinde surlardan bahsederken çevresinin 10 bin adım olduğunu, 67 kulesinin, 5 kapısının bulunduğunu yazar. Toplam uzunluğu 3,38 km'yi bulan kalenin surları günümüzde, Saltanat Kapısı, Yer Kapı (Bâb-ı Zemin), Tahtakale Kapısı, Fetih Kapısı (Su Kapısı), Zindan Kapısı (Bâb-ı Sıcn) ve Kaplıca Kapısı olmak üzere 6 ana kapı ile 14 burca sahiptir.

Kaplica Kapi

Zindan Kapi

Fetih Kapi

Yer Kapi

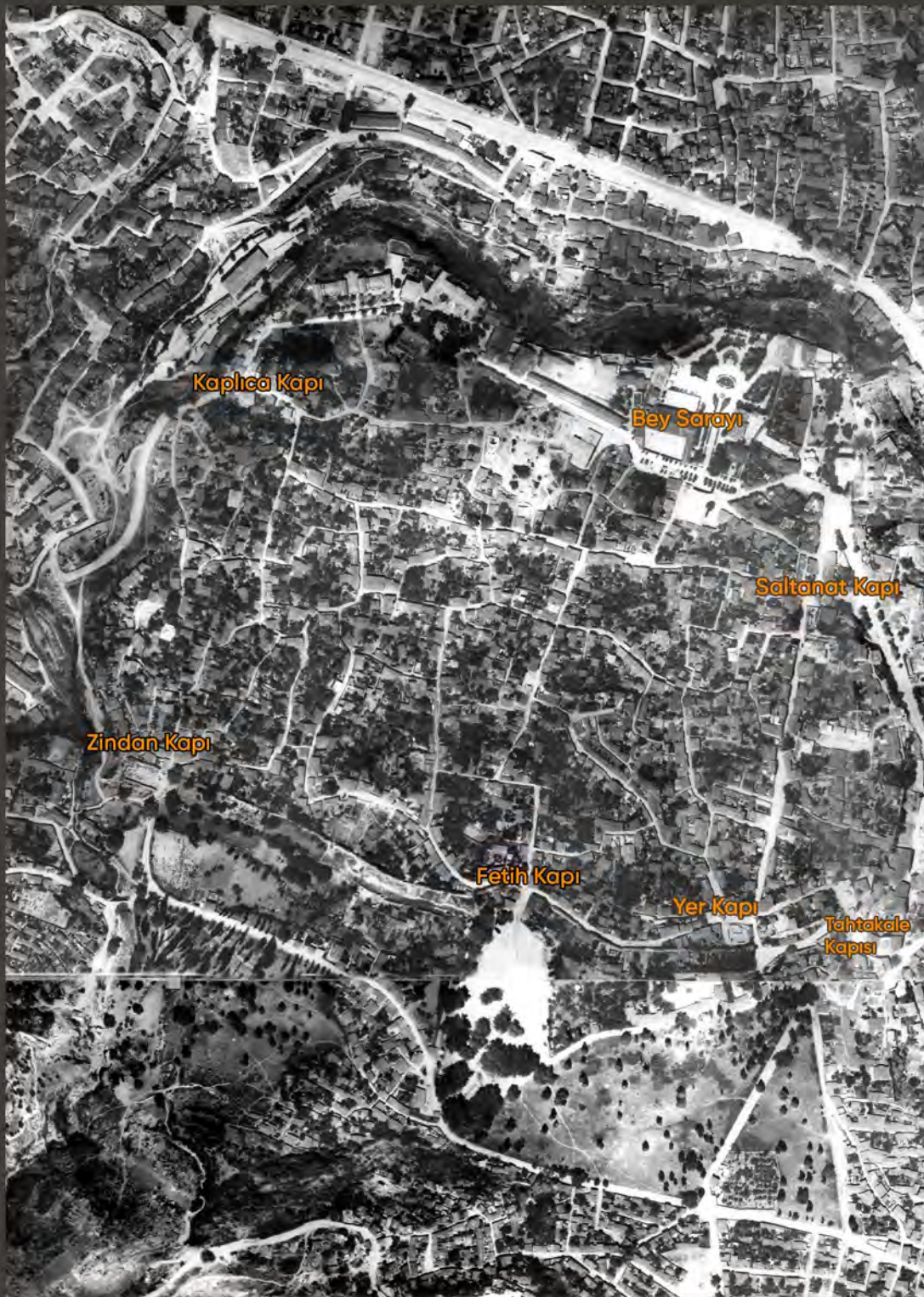

Bey Sarayı

Saltanat Kapi

Tahtakale
Kapısı

Suphi Bey *Haritası* 1862

Kaplıca Kapi

Bey Sarayı

Saltanat Kapi

Zindan Kapi

Fetih Kapi

Yer Kapi

Tahtakale
Kapi

Bursa Hava *Fotografi* 1939

Saltanat Kapısı

Tophane yokuşunda, Orta Pazar Caddesi girişindedir. Bursa Kalesi'nin ve dolayısıyla Prussa Kale Kenti'nin ana kapısıdır. Bey Sarayı'na çıkan yolun başında bulunduğu için 'Saltanat Kapısı' denilmiştir. 1900'lü yıllara kadar üzerindeki kemeri sağlam olarak görünen kapı, yol genişletilmesi ve trafik düzenini bozduğu gerekçe gösterilerek dönemin valisi tarafından 1904 yılında yıktırılmıştır. Çelebi Mehmet dönemine ait tamir kitabesi de yıkım sonrası müzeye teslim edilmiştir. 2005 yılında yapılan restorasyon-rekonstrüksiyon çalışmaları ile kapı yeniden ayağa kaldırılmış, kitabesi de müzeden alınarak yerine takılmıştır.

1896

Saltanat Kapi

Yerkapı

İç Yerkapı, Darülkurra Haziyesi'nin hemen yanındadır. 1900'lü yıllara kadar ayakta olan kapının, yol açmak amacıyla dönemin valisi tarafından yıkıldığı bilinmektedir. İç Yerkapı'nın rekonstrüksiyonu ile bağlı sur duvarlarının restorasyonu 2005-2009 yılları arasında yapılmıştır.

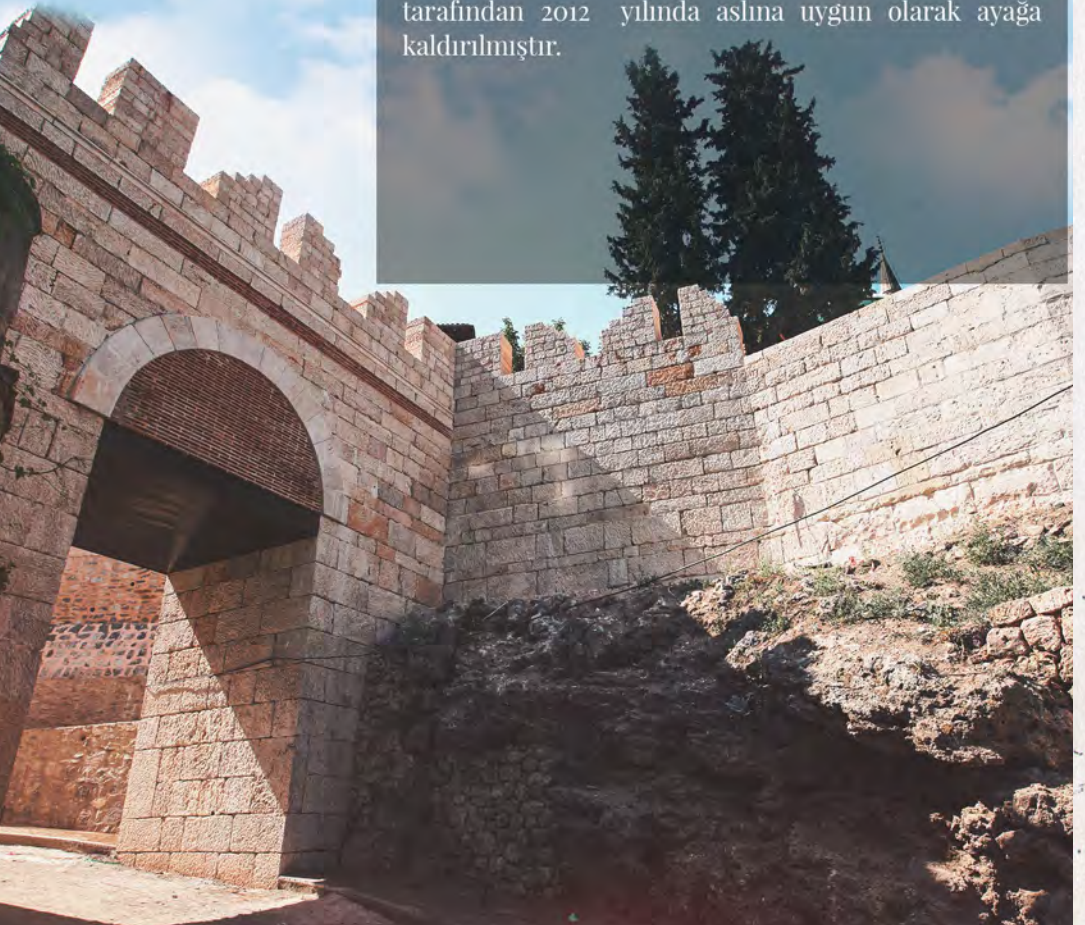
1894

Yer Kapi

Tahtakale Kapısı

Bursa Kalesinin çift surlarla çevrili güney bölümünde, dış surun Tahtakale bölgesine çıkan bir 'Dış Yerkapı' (Taktakale Kapısı) da mevcuttur. XIX. yüzyıl sonlarına değin ayakta olduğu bilinen kapıya ait fotoğraf bulunmamaktadır, ancak tarihî haritalardan yeri saptanmış, bir gravürden kapının yeri ve şekliyle ilgili bilgiler edinilmiştir. Kapı Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından 2012 yılında aslına uygun olarak ayağa kaldırılmıştır.

1870

Tahtakale Kapısı

W

After Capt. ...

Fetih Kapısı

Orhan Bey ile askerlerinin 6 Nisan 1326 tarihinde Bursa'yı fethettiğı kapı olarak tarihi kayıtlarda söz edilir. Bu nedenle bu kapıya 'Fetih Kapısı' denilmiştir. Uludağ'dan akıp gelen su kaynaklarının toplanıp dağıldığı bu yer 'Su Kapısı' olarak da anılmıştır.

Ayrıca bu alan eski Bursalılarca bayram kutlamalarının ve eğlencelerinin yapılmasından dolayı Bayram Yeri olarak da adlandırılır. Kapı, 2005-2009 yılları arasında Pınarbaşı Parkı ile birlikte tören alanı olarak düzenlenmiştir. Fetih şenlikleri burada yapılmaktadır.

1894

Fetih Kapı

Kaplıca Kapısı

Surların Muradiye tarafına açılan beşinci kapısı olan Kaplıca Kapısı, Hisar'ın batısında yer alır. Kapı, bugünkü Devlet Hastanesi'nden Muradiye'ye giden cadde üzerinde, Yıldız Kahve'nin önündeydi. Hisar'dan kaplıcalara gidecekler bu kapıyı kullandıkları için 'Kaplıca Kapısı' denilmiştir. Bugün halen bu cadde çok işlek olarak kullanılmaktadır. Günümüzde kapı mevcut olmasa da çevresindeki surlar sağlamdır.

1827

Kaplica Kapi

Zindan Kapi

Bölgenin güneybatı ucundadır. Kapı civarında bulunan zindanlardan dolayı bu isim verilmiştir. Zindan odalarının bir kısmı halen ayaktaadır. Eskiden burada ağır ceza mahkûmlarının konulduğu bir kuyu olduğu da söylenir. Kapının doğusunda yer alan dört burç, Bursa surlarının en sağlam parçalarıdır.

1862

Zindan Kapi

Restorasyon Öncesi

Kamulaştırma Süreci

Restorasyon Öncesi

Yıkım, Ayıklama ve Temizlik

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KARAR

2/2

Toplantı Tarihi ve No : 29.04.2016/ 256
Karar Tarihi ve No : 29.04.2016/ 5753

tadilat projesinin 8 nolu kulenin doğu kısmındaki duvarın dış ve iç kaplamasının olduğu bölümler açısından uygun olduğuna, Müze Müdürlüğü denetiminde uygulamaya geçilebileceğine;

8 nolu kulenin batısında bulunan peçenek duvarının altındaki boşluğun statik olarak tehlike arz ettiği anlaşıldığının, üst yapıdaki yüklerde dikkate alındığında gerekli önlemlerle ilgili alternatifli çözüm önerileri geliştirilmesine;

8 nolu dış kulenin iç kısmındaki kazı çalışmalarının tamamlanması aşamasından sonra bu kısımdaki önerilerin değerlendirilebileceğine;

Temel altının güçlendirilmesi amacıyla, tüfleşmiş durumdaki traverten ana kayanın 0.50m. derinliğinde ve 1.00m. genişliğinde kazılarak çelik donatılı beton hatıl yapılması talebinin statik gerekçeler dikkate alınarak uygun olduğuna; bu doğrultuda, statik rapor eki 2 nolu çizimde belirtilen şekilde 8 nolu dış kulenin doğusundaki kısımda, kazılan bölümlerin rölövesinin elde edilerek Kurulumuza iletilmesi kaydıyla Müze Müdürlüğü denetiminde uygulamanın gerçekleştirilebileceğine;

Kurulumuzun 12.03.2016/5594 sayılı kararı gereğince sökümüne başlanan 8 nolu dış kulede, statik rapor eki 3 nolu çizimde belirtilen şekilde hatıl uygulamasının Müze Müdürlüğü denetiminde gerçekleştirilebileceğine karar verildi.

BAŞKAN

Prof.Dr. Murat TAŞ
(İmza)

BAŞKAN YRD.

Doç.Dr. Bülent Nuri KILAVUZ
(İmza)

ÜYE

Doç.Dr. Ahmet Oğuz ALP
(İmza)

ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Mevlüde KAPTI
(İmza)

ÜYE

Kazım KARABULUT
(Bulunmadı)

ÜYE

Işıl Zeliha GENÇOĞLU
(İmza)

ÜYE

Osmangazi Belediye
Temsilcisi
Sezai ÖZOKUTANOĞLU
(İmza)

ÜYE

Bursa Müze Müdürü
Ali Sinan ÖZBEY
(İmza)

ÜYE

Bursa Büyükşehir Belediye
Temsilcisi
Cihan ATABEY
(İmza)

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KARAR

1/2

Toplantı Tarihi ve No : 29.04.2016/ 256
Karar Tarihi ve No : 29.04.2016/ 5753

Toplantı Yeri
BURSA

Bursa ili, Osmangazi ilçesi, Alaaddin mahallesinde, koruma amaçlı imar planı kapsamındaki 1.derece Arkeolojik Sit alanında bulunan mülkiyeti Bursa Büyükşehir Belediyesine ait 4743 ada, 54 ve 55 parsellerdeki "korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı" olarak tescilli Bursa Surlarının Zindankapı bölümünde kalan kısmında Bursa Müzesi Müdürlüğü uzmanları denetiminde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında elde edilen veriler doğrultusunda uygulamanın durumunun ve hazırlanan güncelleştirilmiş rölöve ve restorasyon projesinin, statik raporla birlikte değerlendirilmesine ilişkin Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın 28.04.2016 gün ve 77574 sayılı yazısı ile Bursa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün 27.04.2016 gün ve 1600 sayılı yazısı ve Müdürlüğün 29.04.2016 gün ve 2564 sayılı raporu okundu, ekleri ve ilgili dosyası incelendi, Kurulumuz tarafından yerinde incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

Bursa ili, Osmangazi ilçesi, Alaaddin mahallesinde, koruma amaçlı imar planı kapsamındaki 1.derece Arkeolojik Sit alanında bulunan mülkiyeti Bursa Büyükşehir Belediyesine ait 4743 ada, 54 ve 55 parsellerdeki "korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı" olarak tescilli Bursa Surlarının Zindankapı bölümünde kalan kısmında Bursa Müzesi Müdürlüğü uzmanları denetiminde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan güncelleştirilmiş rölövenin çizim tekniği açısından yeniden etüd edilerek Kurulumuza iletilmesine;

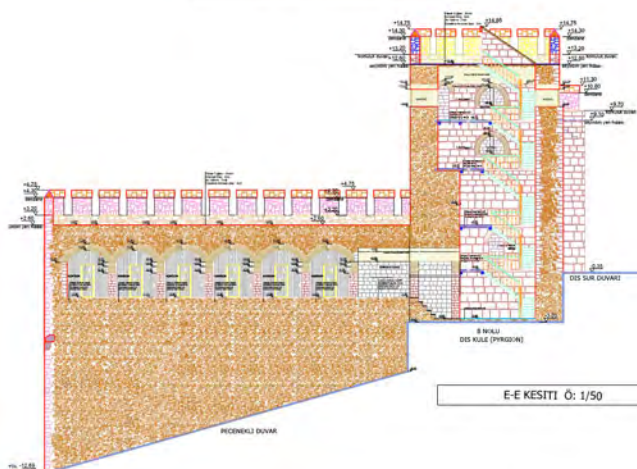
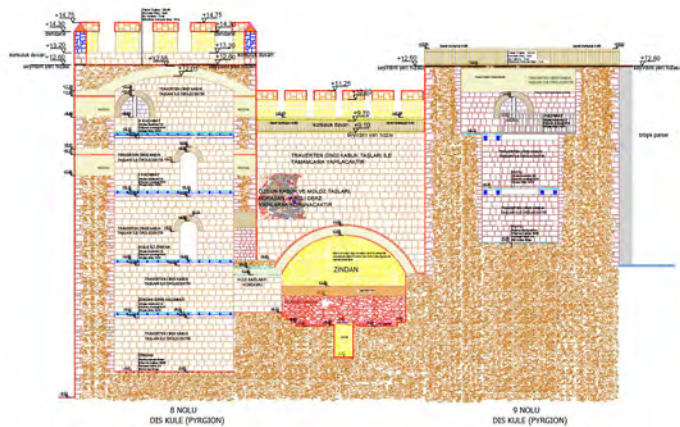
Kazı çalışmalarının devam etmesine karşın, daha önceden tespit edilen statik sorunlara, kazılan bölümlerde yenilerinin eklendiği, bu doğrultuda hızla uygulamaya geçilmesi gerektiği Prof.Dr. Metin İlkışık, Prof.Dr. Saif Başaran ve İnşaat Mühendisi Erhan Tokmak tarafından hazırlanan rapordan ve Kurulumuz tarafından yerinde yapılan incelemelerden anlaşıldığından, restorasyon çalışmalarının etaplar halinde yürütülmesi gerektiğine, bu doğrultuda;

1) Avlu kısmında derinleşme çalışmaları açısından kaldırılması gereken, yakın döneme ait kalıntıların durumunun değerlendirilebilmesi için öncelikle belgeleme çalışmasının tamamlanması gerektiğine, söz konusu kalıntıların kesit ve görünimleri içeren 1/20 ölçekli taş planlarının hazırlanarak Kurulumuza iletilmesine;

2) Zeminin son derece gevşek olduğu ve mevcut surların yüksekliği ve ağırlığı dikkat alınarak bütün kazı ve uygulamalar için, özellikle tünel kısmında yürütülen çalışmalarda çökme ve kayma riskine karşı can ve mal güvenliği açısından gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasına, uygulama sırasında gerekli görülen kısımlarda Müze Müdürlüğü denetiminde geçici ahşap ve çelik iksa uygulamalarının yapılabileceğine;

3) Batı bölümünde devam eden kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan tünel sistemi ve diğer kalıntılara yönelik kazı çalışmalarının güvenlik şartlarının el verdiği ölçüde gerçekleştirilmesi aşamasından sonra detaylı rölövelerinin elde edilerek Kurulumuza iletilmesine;

4) Güney duvarına yönelik olarak iletilen Restorasyon tadilat projesindeki, tamamlamaların onaylanan projedeki moloztaştan farklı olarak, onaylı restitüsyon projelerine daha uygun olan kabayonu kesmetaşla değiştirilmesi önerisinin uygun olduğuna; iletilen restorasyon

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı Tarihi ve No : 11.09.2009/167
Karar Tarihi ve No : 11.09.2009/5024

Toplantı Yeri
BURSA

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Kentsel Sit ve I. Derece Arkeolojik Sit alanındaki 'Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı' olarak tescilli Bursa Surlarının mülkiyeti Bursa Büyükşehir Belediyesiyle Osmangazi Belediyesine ait H22D06B3B pafta, 4743 ada, 48 parsel, H22D07A4A pafta, 4743 ada, 54 - 56 parsellerle ilgili Kurulumuzun 18.12.2008/4288 tarih-sayılı kararı gereğince hazırlanan Zindan Kapı kesimi Dış Sur ve Kulelerinin Restitüsyon ve Restorasyon Projelerine ilişkin konu, Kurulumuzun 29.05.2009/4699 tarih-sayılı kararı doğrultusunda Kurulumuz üyelerince yerinde görüldü, ilgili dosyası incelendi yapılan görüşmeler sonucunda;

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Kentsel Sit ve I. Derece Arkeolojik Sit alanındaki tescilli Bursa Surlarının H22D06B3B pafta, 4743 ada, 48 parsel, H22D07A4A pafta, 4743 ada, 54 ve 56 parsellerle ilgili I. Etap Zindan Kapı kesimi Dış Sur ve Kulelerinin üç dönem halinde hazırlanan Restitüsyon projesinin uygun olduğuna;

Restorasyon projesinin uygun olmadığına, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün belirleyeceği uzmanlar denetiminde Zindankapı'ya bitişik yapıların kaldırılarak bitki temizliği çalışmasının yapılması aşamasından sonra sur duvarlarının mevcut durumunu korumaya yönelik sağlamlaştırma ve bütünlüme çalışması içeren Restorasyon Projesinin hazırlanarak değerlendirilmek üzere Kurulumuza iletilmesine karar verildi.

BAŞKAN
Prof. Dr. Meral NALÇAKAN
(İMZA)

ÜYE
Prof. Dr. Handan TÜRKÖĞLÜ
(İMZA)

ÜYE
Kazım KARABULUT
(İMZA)

ÜYE
Osmangazi Belediye Tem.
Nurten MUTLU
(İMZA)

BAŞKAN YARDIMCISI
Y. Mimar Oktay EKİNCİ
(İMZA)

ÜYE
Dr. Doğan YAVAŞ
(İMZA)

ÜYE
Ahmet ERTEKİN
(İMZA)

ÜYE
Volkan ŞENEL
(Bulunmadı)

ÜYE
Bursa Büyükşehir Bld. Tem.
Nalan FİDAN
(İMZA)

Restorasyon Öncesi

Arkeolojik Kazı

ŞEHİR SUR ZİNDANLARI KAPSAMINDA BURSA ZİNDANININ TESPİTİ BELGELENMESİ VE RESTİTÜSYONU

Dr. İbrahim YILMAZ

1. GİRİŞ

Zindanlar ortaçağ şehir surları içinde bulunan, hürriyeti kısıtlayıcı cezaların yanında bedeni cezalarında uygulandığı kapalı mekanlardır. Şehir surları ve kaleler içinde yer alan zindanlarla ilgili olarak günümüzde yeterli bilimsel çalışma yapılamadığından, zindanlar hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Kemal Daşcıoğlu (2006) tarafından hazırlanan “Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesi’nin durumu” başlıklı makale ile Saadet Tekin (2001) tarafından hazırlanan “19.Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Nazilli Hapishanelerine Kısa Bir Bakış” isimli makaleler, sınırlı da olsa bu konuda yapılmış özgün araştırmalardır. Ancak bu çalışmalar, Geç Osmanlı’da batılılaşma hareketlerinin başladığı ve 1831 yılında hapishaney-i umumiyenin kurularak zindandan hapishaneye geçiş dönemlerini kapsadığından, bu eserlerde daha eski çağlara ait zindanlar hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, Bursa şehir surları içinde yer alan zindana ait bulguların, eski çağ zindanlarıyla ilgili yapılan literatür araştırmalarıyla desteklenerek değerlendirilmesi çalışmanın önemini daha da artırmıştır.

Bu bağlamda, Bursa zindanı restorasyonu kapsamında, bu makalenin yazarı tarafından yapılan tespit, belgeleme ve rölöve çalışmalarının yanında zindana ait restitüsyon projeleri de hazırlanmıştır. Bu çalışmada, binlerce yıl öncesinden gelen zindanın bir kültür varlığı olarak belgelenmesi, güncel bir fonksiyonla yeniden kullanımını sağlayacak restorasyonuna temel oluşturan rölöve ve restitüsyon çalışmaları anlatılacaktır. Ayrıca bu kapsamda, elde edilen bilgiler ışığında eski çağ zindanlarının kullanım amaçlarına göre sınıflandırılması yapılarak, Bursa zindanının diğer zindan yapıları arasındaki yerinin belirlenmesine de çalışılmıştır.

2. ZİNDAN VE ZİNDAN TÜRLERİ

Zindan, tutuklu veya hükümlülerin içine konulduğu kapalı yer anlamına gelmektedir (Tdk 1998; s.2516). Ortaçağlarda zindanlar, hürriyeti kısıtlayıcı ve bedeni cezaların infaz edildiği kale ve hisarların içinde, ayrıca antik şehrin izole edilmiş son bölümlerinde yerin altında veya yerin üstünde konumlandırılan hücrelere bölünmüş yapılardır. Zindanları suçun türüne ve bulunduğu yere göre saray, tersane ve kale zindanları olarak sınıflandırmak mümkündür (Daşcıoğlu 2006; s. 55).

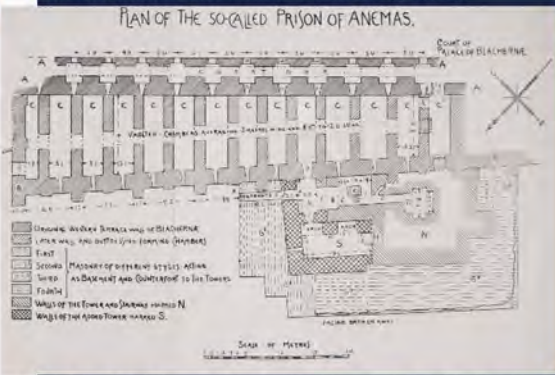
Tersane zindanları: Bu zindanlarda daha çok esirler, kürek mahkumları, suçlu tersaneliler ve bahriyeliler tutulmuştur. Bu konuda bilgi veren Osmanlı dönemine ait bir arşiv belgesinde (Belge 1), Ordu-yu Hümayundan gönderilip tersane zindanına teslim edilen kırk dokuz adet Rus esirlerinin isim ve eşkâllerinin mübeyyin defterine işlendiği belirtilmektedir. Diğer bir belgede (Belge 2), tersane zindanındaki İspanyol esirlerden ölen Antonoğlu Covani'nin tersane Emni Hacı Mehmet Vahid ve Kethüdası ve Kasımpaşa Mahkemesi Naibi ve sairleri tarafından yapılan muayenede eceli ile öldüğü anlaşıldığından kaydının silindiği belirtilmektedir. Tersane zindanında tutulan esirlerin bazen sarayda hizmetli olarak kullanıldığını gösteren bir belgede ise (Belge 3), Yeni Saray'da Enderun-ı Hümayun'da hizmet eden miri üseradan İspanyol Anton Renar Francesco vefat eylediğinden yerine tersane zindanından sağ ve tuvana Alikorneli Anastas Yalı ismindeki esirin gönderilmesi istenmiştir.

Saray zindanları: Bu zindanlar kent yöneticilerinin kullandığı sarayların genellikle toprak içindeki bodrum katlarında bulunmaktadır. Bu zindanlarda çoğunlukla saray içinde suç işleyenler hapsedilmiştir (Burger 2009; s. 222).

Kale zindanları: En önemli zindan türü kale zindanlarıdır. Bu zindanlar ortaçağlarda, devletin farklı bölgelerinde kontrol altına alma, gözetleme, geçişi düzenleme vb. amaçlarla koloniler şeklinde kurulmuş ve etrafı sur duvarlarıyla çevrili ileri karakol vazifesi gören kalelerin ve hisarların içinde bulunan zindanlardır (Burger 2009; s.223). Bu tür zindanlar iç şehrin dışında, ancak iç şehir veya iç kale ile bağlantılı ve büyük kulelerle hisar gibi korunan bölümlerde bulunmaktaydı (Burger 2009; s. 223). Bu nedenle bu zindanları hisar zindanları olarak da tanımlamak mümkündür. Kale zindanları kendi içinde 3'e ayrılmaktadır. Bunlar;

3. Kule bağlantılı yer altı zindanları: Bu zindanlarda toprak altında bulunan zindan odaları bir koridor ile kuleye bağlanmaktadır. Bu yüzden, bu zindanları kule bağlantılı yer altı zindanları olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Bu zindanların yer altında ve şehrin ayrı bir bölümünde yer alması esas nedeni, işkence sırasında çıkan seslerin şehirden duyulmasının engellenmek istenmesidir (Burger 2009; s. 230). Bu zindanlara önemli bir örnek olarak, Bizans döneminden kalan Anemas zindanları verilebilir (Şekil 2).

Şekil 2'de de görüldüğü gibi, Anemas Zindanları yer altında 14 adet zindan hücrelerinden oluşmaktadır. Burada, kuleden açılan bir koridorla zindan hücrelerinin sıralandığı alana girilmektedir. Anemas Zindanları Blachernea Sarayı'nın bir parçası olduğundan aynı zamanda saray zindanı olarak da tanımlanması mümkündür.

İstanbul'un Haliç tarafında gemiler kapısının yanında bulunan zindan da kule zindanları için önemli bir örnektir. Burada her hangi bir suçtan dolayı idamına karar verilen yeniciler ile borçlarını ödemeyenler tutulurdu. Harun Reşid zamanında elçi olarak gönderilen İmam-ı Hüseyin soyundan Seyyid Cafer'in Bizans imparatoru tarafından burada şehid edildiğinden bu kuleye Bab-ı Cafer adı verilmiştir. Bizanslılar zamanında da zindan olarak kullanıldığı bilinen bu kule, 1831 yılına kadar aynı hizmeti görmüştür (Daşcıoğlu 2006; s.56).

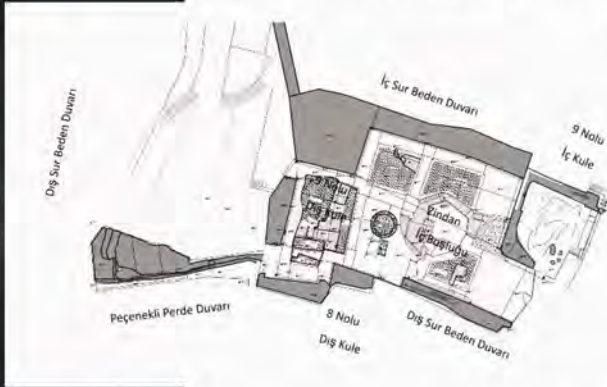
Eski çağlarda zindanlarda uygulanan cezalar genellikle bedeni cezalardır, yani işkencedir. Bedeni cezaların eski medeniyetlere dek uzanan tarihi bir geçmişinin olduğu bilinmektedir. Şehir surları içinde bulunan bu yer altı zindan odalarının kule ile olan bağlantısının nedeni, kulede tutulan bedeni cezaya mahkum olanların cezalarını uygulanacağı mekana getirilmesinin sağlanmasıdır (Burger 2009; s.230). Eski çağlarda görülen diğer ceza türü ise, hapis cezalarıdır. Hapis cezasının da bedeni cezalar kadar tarihi bir geçmişi olduğu muhakkaktır. Eski çağlardan itibaren görülen hapis cezasının Roma hukukunda, bazı Arap toplumlarında ve eski Türklerde de uygulandığı bilinmektedir (Hülagu 1996; s. 5). İslamiyet döneminde gerçek anlamda hapis cezası ve haphane uygulaması Hz. Ömer döneminde başlamıştır (Bardakoğlu 2004; s.54). Ancak haphanelerin bir kurum haline gelmesi Emeviler döneminde gerçekleşmiştir. İslam hukukunda haphane olarak nitelenen yerlerin, hürriyeti bağlayıcı cezanın infaz edildiği yer anlamında bir cezaevi olarak tanımlanması mümkün değildir (Daşcıoğlu 2006; s.54). Çünkü İslam hukukunda hürriyeti bağlayıcı ceza bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu yerlerin bir tutukevi, cezaların infazına kadar suçluların tutuldukları yerler olarak değerlendirmek gerekir (Demirbaş 2005; s.28). Batıda, hapis cezası ise, kilise hukukunun ortaya çıkardığı bir cezadır. Dolayısıyla batıda ilk haphaneler kilise bünyesinde manastırlarda açılmıştır. Ahlsızlık yapan rahip ve rahibeler manastırın çalışma evlerine kapatılmıştır.

Hapis cezasının ilk olarak manastırlarda uygulandığı bilinmekle birlikte 13 ve 15. yüzyıllarda bazı şehirlerde bir yaptırım-tehdit şekli olarak bulunduğu bilinmektedir. Tarihi gelişim sürecinde gerek İslâm gerekse Hristiyan dünyasının ilk hapisanelerinin ilkel şartlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bugünkü manada ilk hapisane 1595 yılında Amsterdam'da erkekler için açılmıştır. Ardından 1597'de kadınlar için de bir hapisane yapılmıştır. Bu cezaevleri tüm Avrupa ve daha sonra Amerika için de örnek teşkil etmiştir. XVI. yüzyıldan sonra yapılan hapisanelerde hücre sistemi uygulanmaya başlanmıştır. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren hem ceza hukuku hem de hapisanelerin şartları konusunda reform çalışmalarına başlanmıştır (Demirbaş 2005; s.28). Osmanlı devletinde hapis cezası ve uygulaması ilk İslâm devletlerininine benzer bir seyir takip etmiş, başlangıçta asli ve yaygın bir ceza olarak görülmemiş, giderek yaygınlık kazanmış ve çeşitli infaz yöntemleri ortaya çıkmıştır (Bardakoğlu 2004; s.63). Bilindiği üzere Osmanlı ceza hukuku şer'i ve örfi hukuk kurallarını içermektedir. Hapis cezası da örfi hukuk içerisinde yer almakta, kanunname ve adaletnamelerle düzenlenmektedir. Ta'zir cezaları arasında görülen hapis cezasının verilmesinde hâkimin, uygulanmasında ise ehl-i örfün geniş yetkileri vardır. Yetkililerin zaman zaman hapis cezasıyla ilgili düzenlemelere gittiği görülmektedir (Aydın 2004; s.479). Osmanlı ceza hukukunda hafif ve orta derecedeki suçlar için para cezasının yanı sıra hapis cezasının da çokça uygulandığı, ağır suçlar için ise XVI. yüzyıldan itibaren kürek, XVIII. yüzyıldan itibaren de kalebentlik cezasının uygulamaya konulduğu görülmektedir. Bu cezaları bir nevi hapis ve sürgün cezası şeklinde değerlendirmek gerekir (Heyd 1973; s. 303). Osmanlı Devleti'nde hürriyeti kısıtlayıcı cezalar arasında yer alan hapis cezasının infaz edildiği yerler kale ve hisarların içlerinde bazılarında kadınlar için de bölümler bulunan zindanlar idi. XIX. yüzyılda hemen her alanda başlayan Avrupalaşma reformları arasında hapisanelerde bulunmaktadır. İstanbul zindanlarının 1831 yılında kaldırılmasından sonra, Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayının bir bölümünde hapisane-i umumi kurulmuştur. Bununla birlikte İstanbul dışında kalan yerlerde kale burçları ve hisarlar zindan olarak kullanılmaya devam edilse de, genel olarak 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kale, kule ve tersane vb. yerler zindan olarak kullanılmıştır (Yıldız 2002; s. 18).

3. BURSA ZINDANI TESPİT BELGELEME VE RÖLÖVE ÇALIŞMALARI

Bursa ili, Osmangazi ilçesi sınırları içerisinde bulunan Bursa Surlarının, doğudan başlayarak batıya doğru uzanan çift sur kesimi zindan ile son bulmaktadır. Zindanın batı yüzünde bulunan sur duvarları, traverten kayalardan oluşan yamacın üzerinde bulunup Cilimboz Deresi'ne bakmaktadır. Zindan boşluğuna, iki sur arasında açılan bir geçit ile girilmektedir. Zindanda, 3 adet büyük dörtgen kuleyle bu kulelere saplanan beden duvarları bulunmaktadır (Çizim 1).

Çizim 1: Zindan rölöve planı

Çizim 1'de de görüldüğü gibi, zindan adeta bir hisar gibi korunmaktadır. Zindanı koruyan kulelerden birincisi, dış sur duvarının batıdaki en son noktasında bulunan "8 nolu dış kule" dir. İkincisi, zindan boşluğuna giren geçit ile, iki sur arasından kente giren kapıyı koruyan, "9 nolu iç kule", üçüncüsü ise; iç surun batı istikametinde uzanan duvarlarının, batıdaki en son noktasında bulunan "9 nolu dış kule" dir. Zindan kesiminde bulunan kule ve beden duvarları oldukça yıkık ve haraplıdır. Zindan iç boşluğu, 18,50 m. ile 33,65 m. ölçülerindedir.

Osmangazi Belediyesi tarafından başlatılan, zindan ve kuleleri ile dış sur duvarlarına ait restorasyonun ilk aşaması olan tespit, belgeleme ve rölöve çalışması, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 18.12.2008 tarih ve 4288 sayılı kararı ile uygun görülerek onaylanmıştır. Ancak bu tespit çalışması, zindan iç boşluğunda bulunan günümüz yapıları kaldırılmadan hazırlanmış olduğundan, zindanın esas durumu, kule ve beden duvarları arasındaki bağlantıları tam olarak anlaşılamamıştır. Bu nedenle, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından zindanın restorasyonuna yönelik 2011 yılında başlatılan çalışmalar kapsamında, zindan boşluğu içinde ve kuleler üzerinde bulunan tüm yapılar kamulaştırılarak yıkılmıştır. Yıkım sonrası Bursa Müze Müdürlüğü denetiminde zindan iç boşluğunda ve iki sur arasından zindana girilen bölümde yapılan arkeolojik kazılarda, zindana ve zindan girişine ait önemli kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Buna göre gün-cellenen rölöve çalışması aşağıda belirtilen dört temel kısımda gerçekleştirilmiştir.

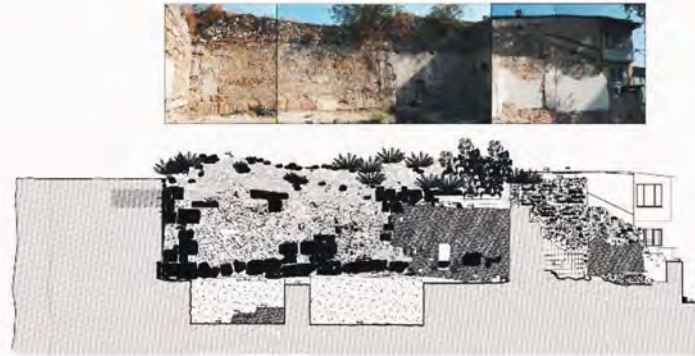
1. Kısım: 9 nolu iç kule ile, 9 nolu dış kule ve bu kulelere saplanan beden duvarı.

9 nolu iç kule: Batı istikametine doğru uzanan iç sur duvarı üzerinde bulunan en son kuledir. Bu kule, zindanı ve zindan boşluğuna giren kapıyı korumakla beraber, hem iki sur arasını derinlemesine gözletleyen, hem de iki sur arasından kente giren şehir kapısını koruduğundan önemli bir konuma sahiptir. Kule dörtgen biçimli olup, iki geniş ve bir dar yüzü bulunmaktadır. Geniş yüzlerinden biri zindan boşluğuna, diğeri iki sur arası boşluğa, dar olan yüz ise, zindana giren ara boşluğa bakmaktadır. Kulenin geniş yüzü 10.10 m., dar yüzü 9.45 m'dir. Kule günümüzde oldukça harap durumdadır. Özgün duvarlarının üzerinde izinsiz yapılmış, ancak daha sonra kamulaştırılarak yıkılmış yapıya ait duvar kalıntıları bulunmaktadır. Kulenin, zindan boşluğuna bakan geniş yüzünde, özgün kabuk taşlarının üzeri çimento harç ile sıvanmıştır. Bu duvarın tabii zeminden itibaren mevcut yüksekliği 4.80 m'dir. Bu yüzde mermer cinsi spolien bir saçak profili bulunmaktadır.

9 nolu iç kulenin, iki sur arası boşluğa bakan geniş yüzü, diğer geniş yüzüne göre daha fazla yıkık durumdadır. Bu yüzde, 2.15 m. yükseklikte 4 kesme taş sırası bulunmaktadır. Kulenin, doğudan gelen iç sur duvarı ile bağlantısı, bu noktadan geçen yol yüzünden kesilmiş olup, burada iç sur duvarı ile kule saplantı hizasını gösteren özgün dış yüzey kabuk taşı bulunmaktadır. Bu taşın yapısı, burada iki sur arasından şehre giren bir şehir kapısının varlığını ortaya koymaktadır. Kulenin zindana giren boşluğa bakan yüzünde ise, 2.10 m. yükseklikte, daha küçük boyutlu düzgün kesim sıra kabuk taşları bulunmaktadır.

9 nolu dış kule: İç sur duvarının batıda sonlandığı kısımda bulunan dörtgen dış kuledir. Bu kule, Cilimboz Deresi ile zindan boşluğuna bakmaktadır. Kulenin, Cilimboz Deresi'ne bakan yüzünün genişliği 8.70 m., zindan boşluğuna bakan yüz genişlikleri ise, dar yüzü 6.80 m. geniş yüzü ise, 8.25 m'dir. Mevcut yüksekliği, zindan boşluğunun tabii zemininden itibaren 5.85 m'dir. Kulenin Cilimboz'a bakan yüzünde, yoğun biçimde sütun parçaları, saçak bezemelerinden oluşan spolien (devşirme) malzemeler bulunmaktadır. Zindan boşluğuna bakan güney yüzün alt sıralarında büyük boyutlu traverten cinsi taşlarla geniş bir tiyatro basamağı bulunmaktadır. Kulenin üst kotlarında yoğun biçimde ağaç ve bitki oluşumları gözlenmiştir.

9 nolu iç kule ile 9 nolu dış kule arasındaki iç sur beden duvarı (Diatekhina): Bu duvar, zindan boşluğuna bakan ayakta kalmış en iyi duvardır. İki kule arasındaki bu duvarın uzunluğu 22.00 m., yüksekliği ise tabii zeminden itibaren 6.60 m'dir (Çizim 2).

Çizim 2: 9 nolu iç kule ile 9 nolu dış kule arasında bulunan iç beden duvarının rölövesi.

Duvarın sağ tarafında bir boşlukla özgün taşlarının üzerinde yıkılan evlerden kalan çimento harçla yapılmış siva izleri bulunmaktadır. Duvarın orta ve sol tarafında, özgün büyük ve orta boyutlu kesme kabuk taşları bulunmakla beraber, sol üst tarafında mermer saçak profili, alt kısımlarda üzerinde yazı bulunan 0.80-1.50 m. boyutlarında yine mermer cinsi spolien bir taş bulunmaktadır.

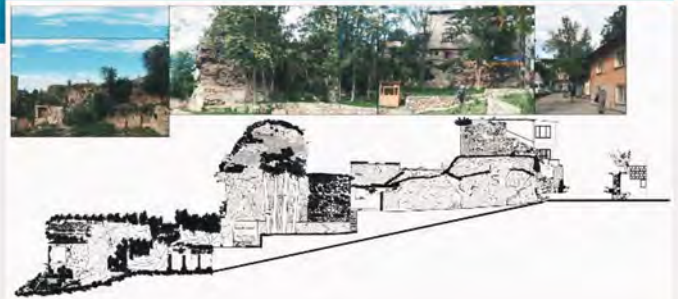
2. Kısım: 8 nolu dış kule ile 9 nolu dış kule ve bu kulelere saplanan beden duvarı.

8 Nolu dış kule: Dış sur üzerinde batıdaki en son dış kuledir. Surlar bu noktadan itibaren kırılarak kuzeye doğru gitmektedir. Dörtgen biçime sahip 8 nolu dış kulenin güneye bakan yüzünün genişliği 9.00 m. olmakla beraber, dış sur duvarından dışarı doğru fırlayan doğu yüzey çıkıntısının genişliği 3.50 m.dir. Kulenin yüksekliği mevcut zeminden itibaren 10.85 m'dir. Kuleye, batı yönünden gelen ve içinde zindan odaları bulunan peçenekli perde duvarı ile doğu yönünden gelen dış sur duvarı saplanmaktadır. Kulenin geniş yüzeyinde perde duvarın iç koridoruna ait olduğu düşünülen pışmış toprak malzemeden yapılmış, kalınlığı 45 cm. olan gözetleme mazgallı kemer kalıntıları bulunmaktadır. Kulenin özellikle güneye bakan geniş yüzeyinde yarı bedenine kadar olan kısımda, birkaç kabuk taşı dışında moloz iç dolgusu görülmekle beraber, bu kısımlarda son zamanlarda yapılmış yer yer taş doldurma izleri görülmektedir. Kulenin yarı bedeninden son noktasına kadar olan küçük dış kabuk taşlarının çoğunun ise özgün biçimiyle korunduğu görülmüştür. Bu kulenin, dış sur duvarının saplandığı doğu yüzünde ilk iki sıra kabuk taşlarının bulunduğu, üst kısımlarında ise iç moloz dolgusu görülmektedir. Perde duvarının saplandığı batı yüzünde ise, duvarın yüksekliğini ifade eden birkaç kabuk taşı dışında iç moloz dolgusunun hakim olduğu saptanmıştır. Kulenin, zindan boşluğuna bakan kazamatında son zamanlarda derinlemesine yapılan kazılarda, yer altında bulunan zindan odasından gelen koridorun bağlandığı kazamatın tuğla tonoz kalıntıları ve ahşap gergi boşlukları ortaya çıkartılmıştır. Bu kulenin ön yüz duvarı, zemin oturmaları nedeniyle öne eğildiğinden yıkılma yönünden risk taşımaktadır.

8 nolu dış kule ile 9 nolu dış kule arasında bulunan, zindanın ve dış surun son yüzeyi olan batı duvarı, iki kuleyi birbirine bağlamakla beraber, duvarın her iki kule yanında bir tarafında 4.40 m., diğer tarafında 2.90 m. genişliğinde boşluklar bulunmaktadır. Duvarın dış yüzünde oldukça yoğun biçimde spolien malzeme bulunmaktadır. Duvarın iç yüzünde, yaklaşık 2.20 m. yüksekliğe kadar kısımda moloz taş dokusu, bunun üzerinde düzgün kesim kabuk taşlarının var olduğu tespit edilmiştir.

3. Kısım: 8 nolu dış kuleye, doğu yönünden gelerek saplanan dış sura ait beden duvarı.

Zindan dış sur beden duvarı: Zindan boşluğunun ve çift surun güneye bakan beden duvarıdır. Ucu Zindan Kapı caddesinden başlayarak, batıya doğru hareketle dış surun en son kulesi olan 8 nolu dış kuleye saplanmaktadır (Çizim 3).

Bu duvarın 8 nolu dış kuleden bir önceki kulesi olan, özgünü dörtgen Bizans kulesi iken, Osmanlı döneminde genişletilerek üçgen yüzlü hale getirilen 7 nolu dış kule ile olan bağlantısı, Zindankapı caddesi geçtiğinden dolayı kesilmiştir. Beden duvarının 8 nolu dış kuleye kadar olan uzunluğu 20.00 m'dir, mevcut zeminden yüksekliği caddeye yakın yerlerde 4.30 m. kuleye yakın yerlerde ise, 3.30 m. ile 3.70 m. arasındadır. Oldukça tahrip olduğu görülen duvarın yüzeyinde hiçbir kabuk taşı bulunmamaktadır. Duvarın tamamında moloz taş iç dolgusu görülmektedir. Duvarın zindan boşluğuna bakan iç yüzünün bir kısmında az sayıda özgün kabuk taşları bulunmaktadır. Duvarın kalınlığı, son yapılan kazılarda ortaya çıkan alt kısmı ölçüldüğünde 3.00 m. olduğu tespit edilmiştir. Bursa Surlarının diğer kesimlerinde de dış sur duvar kalınlıklarının 3.00 olduğu bilinmektedir. Ayrıca, dış sur duvarının devamı olan ve 8 nolu dış kuleden surların dışına doğru uzayan peçenekli perde duvarı bulunmaktadır. Oldukça geniş olan bu perde duvarının içinde zindan odalarına ait bölmelerle, iç koridora ait mazgal pencere kalıntısı bulunmaktadır. Bu duvarın güney-batı alt ucunda Osmanlı dönemine ait bir kısım taş tuğla karışık kabuk örgüsü bulunmaktadır. Bu duvarın kuzey-batı alt ucunda, traverten kayaların içinde mağaramsı geniş bir boşluk bulunmaktadır.

4. Kısım: Zindan boşluğu içerisinde yapılan kazıların en önemlisi 8 nolu iç kule ile, 9 nolu dış kule arasında açılan geniş ve derin açmadır. Açma boşluğunun kotu, zindan boşluğu zemin kotundan 3.70 m. derindedir. Zindana ait en çok ve en önemli kalıntılar burada yapılan kazı sayesinde elde edilmiştir. Bu açma ile, 9 nolu dış kulenin kuzey yönünde, bu kuleye bir koridorla bağlı olan üstü açık 3.70 m. genişliğinde, 5.30 m. uzunluğunda ve 3.70 m. yüksekliğinde yarım daire yuvarlak eğrisel bir zindan mekanı ortaya çıkartılmıştır. (Resim 1). Resim 1'de de görüleceği gibi, eğrisel mekanın zemine oturduğu noktada duvarı taşıyan 0.30 m. genişliğinde, 0.25 m. yüksekliğinde çıkıntı yapan temel taşları bulunmaktadır. Çıkıntı temel taşları üzerinden yukarıya doğru 3.10 m. yükselen mekanın eğrisel taş duvarında, ilk 0.80 m. yükselen sıralı taş örgüden sonra, 0.40 m. kalınlığında pişmiş toprak tuğla hatıl bulunmaktadır. Tuğla hatıldan sonra 1.90 m. yüksekliğe kadar yine sıralı taş örgü bulunmaktadır. Eğrisel mekan, zindan boşluğu yönünde 1.90 m. genişliğinde, 2.50 m. yüksekliğinde genişçe bir özgün taş duvar kalıntısı sınırlamaktadır. Eğrisel bu mekana zindan iç avlusuna bakan 1.00 m. genişliğinde bir geçitten girilmektedir. Diğer yandan, eğrisel mekandan, 8 nolu dış kuleye doğru giden istikametinde, 1.00 m. genişliğinde, 1.70 m. derinliğinde, 2.30 m. yüksekliğinde ve üzerinde, 0.30 m. kalınlığı bulunan pişmiş toprak tuğla malzemeden yapılmış tonozlu bir geçit bulunmaktadır. Geçitin her iki yanına çıkıntılı mermer profil taşların bulunduğu görülmektedir. Geçitin üst kısmı horasan harçlı döşemeye sahip olup, bu geçit vasıtasıyla, eğrisel mekandan 8 nolu dış kuleye ait toprak altında bulunan kazamata girilmektedir. Eğrisel mekanın bir koridorla 8 nolu dış kuleye bağlanan yer altı zindanı olduğu anlaşılmaktadır. Zindana iki sur arası boşluktan girilen yerde yapılan kazıda ise, zindana giren kapının duvar izleri ortaya çıkartılmıştır.

Resim 1: Kazı sonucu ortaya çıkartılan kule bağlantılı eğrisel planlı zindan odası

Ayrıca, zindan batı duvarının ön yüzünde, surların dışında traverten yamaçlarda teraslar halinde yapılan kazılarda, traverten kayaların içinde üzeri tuğla tonozla tavan haline getirilmiş ve sur içini Cilimboz Deresine bağlayan, hem doğal hem de insan eliyle yontulmuş gizli bir tünel bulunmuştur. Tünelin genişliği ortalama 3.00 m., yüksekliği ise, 2.75 m'dir. Bu tünelin savaş zamanlarında, dereden şehire su sağlamak, lojistik destek sağlama ve kaçış amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir

Diğer yandan, Zindankapı kesiminde kule ve sur beden duvarlarında kullanılan dış kabuk taşlarının iri büyüklükte Cilimboz travertenini olduğu, zindanın kuzey-batı yönünde bulunan traverten kütlelerden kopartılan parçalarla fiziksel olarak yapılan karşılaştırmalar sonucu tespit edilmiştir. Diğer yandan duvarlarda kullanılan spolien malzemeler ise mermer cinsi taşlardır. Kule ve sur duvarlarının yapımında; duvarın her iki yanından düzgün kesim, bir sıra atkı ve üzerine bir sıra örgü taşı konularak yapılan duvar örme tekniği kullanılmış, atkı ve örgü taşları arasında kalan boşluklar ise, horasan harcı kullanılarak moloz taşlarla doldurulmuştur. Duvarların dış kabuk taşları rektogonel pseudo isodomos düzende örülmüştür. Bu bağlamda, rölöve güncelleme çalışmasında; duvarların üzerinde fotogrametrik artılar kullanılarak elde edilen referans noktaları ile belgelenecek duvar ve kalıntıların kısım kısım krokileri çizilmiştir. Referans fotogrametrik artıların total station yöntemi ile ölçümlemeleri ve her bir kısmın metrik dijital kamera kullanılarak çekimleri yapılmıştır. Çekilen fotoğraflar yazılım programı kullanılarak fotogrametrik rölöve çizimleri haline dönüştürülmüştür. Güncellenen rölöve çalışması, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 23.12.2011 tarih ve 0291 sayılı kararı ile uygun bulunarak onaylanmıştır. Ayrıca, 2015-2016 yıllarında yapılan bulut tarama sistemiyle de Zindan kesiminde bulunan kulelerin ve beden duvarlarının tüm özgün taşları taranarak belgelendirilmiştir.

Resim 2: Zindan batı duvarı ön yüzünde traverten yamaçların içinde bulunan gizli geçit

BURSA ZİNDANI RESTİTÜSYONU

Zindankapı kesimi, dış sur duvarları ve kulelerine ait hazırlanan ilk restitüsyon projeleri, Bursa K.V.T.V.Koruma Bölge Kurulunun, 11.09.2009 tarih ve 5024 sayılı kararı ile onaylanmış idi. Ancak, tespit ve belgeleme bölümünde de ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi, zindan iç boşluğunda bulunan yapılar kaldırılmadığından, restitüsyon projeleri zindan iç boşluğu hariç tutularak onaylanmıştır. 2011 yılında zindan iç boşluğu içinde ve kuleler üzerinde bulunan tüm yapılar kamulaştırılarak yıkılmıştır. Burada yapılan kazılarda ortaya çıkan kalıntılar değerlendirilip, benzer zindan yapı örnekleri de incelenerek zindan iç boşluğunu da içine alan bir bütünlük kapsamında, dönemin özelliklerini ifade eden gerçeğe yakın ikinci bir restitüsyon çalışması yapılmıştır. Güncellenen restitüsyon çalışması Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 21.06.2012 tarih ve 0813 sayılı kararı ile uygun bulunarak onaylanmıştır. Güncellenen restitüsyon çalışması 3 dönem olarak değerlendirilmiştir; Ancak, her üç dönemde de plan şemalarının aynı kaldığı kabul edilmiştir.

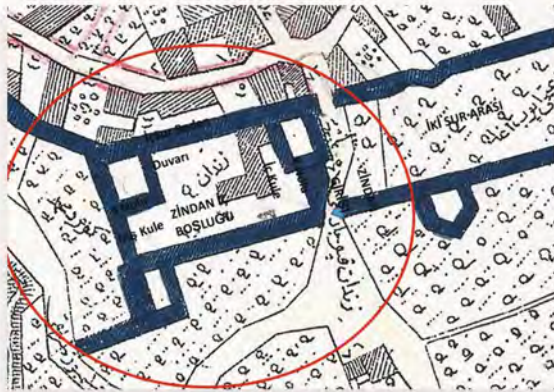
I. Dönem, M.Ö. 2.Yüz Yıl; surların ilk yapıldığı dönem olan Prusia (Helenistik dönem) dönemini kapsamaktadır.

II. Dönem, M.S. 9. yy; şehrin Bizans tarafından yönetildiği ve güçsüz olduğu bu tarihlerde, Prusia'ya yapılan yoğun saldırılar sonucu, surların şehirdeki yıkık yapıların taşları ile güçlendirildiği dönemi kapsamaktadır.

III. Dönem, M.S. 14. yy; Prusia'nın Osmanlılar tarafından alındıktan sonra günümüze kalıntıları ulaşmış dönemi kapsamaktadır.

Restitüsyon çalışmasında yazılı kaynaklar dışında, Bursa Kale içi plan restitüsyonu, Miladi 1862 yılında Suphi bey tarafından çizilmiş Bursa haritası (Çizim 4) ile, Zindanda

yapılan ve restitüsyon çizimine azami ölçüde olanak veren, kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkartılan kalıntılar ile benzer kule zindan örnekleri belge olarak kullanılmıştır.

Çizim 4: 1862 yılı Suphi Bey Haritasında Bursa Zindanının yeri

Bursa için farklı dönemlerde yapılmış restitüsyon plan çizimleri ve mevcut kalıntılar değerlendirildiğinde; Bursa zindanı plan şeması olarak, 3 büyük kule ile iyi korunan bir hisarı andırmaktadır. Erken Bizans dönemine tarihlenebilecektir Bursa zindanı, kule bağlantılı yeraltı zindanları tanımına uymaktadır. Bursa Surları zindan kesimi restitüsyon planı; esas zindana girişinin bulunduğu zindan iç boşluğu, zindan iç boşluğunun daha alt kottarında ve 8 nolu dış kule ile üzeri tonozlu bir koridor vasıtasıyla bağlanan yeraltı zindan odası ile yine içinde zindan odaları bulunan sur dışına çıkıntı yapan perde duvarı ve zindanı koruyan 1 adet iç kule, birisi güney-batı köşesinde, diğeri kuzey-batı yönünde bulunan 2 adet dış kuleden oluşmaktadır (Çizim 5).

Çizim 5: Zindan restitüsyon planı

Zindan iç boşluğu, 18.50 m. ile 33.65 m. ölçülerindedir. Zindana iki sur arasından iki ayrı kapı ile girildiği burada yapılan kazı sonucu ortaya çıkan duvar kalıntılarından anlaşılmaktadır. Özgün planda iki kapı arasında bir şaşırtına avlusu bulunmaktadır. Birinci giriş kapısı, 9 nolu iç kuleden çıkarak dış sur duvarına saplanan ön duvarın yüzeyinde. İkinci giriş kapısı ise, yine 9 nolu kuleden çıkarak, dış sur duvarına bağlanan arka duvarın yüzeyinde bulunmaktadır. Yapılan restitüsyon çalışmasında, zindan iç boşluğunda, + 0.25'kottu özgün zemin kotu olarak kabul edilmiştir. Bu kottan itibaren, kalıntıları belirgin biçimde var olan bir giriş kapısı ile yer altında bulunan esas zindana merdivenle inilerek girilmektedir. İlk girilen yer, eğrisel forma sahip, üzeri kubbe ile örtülü zindan mekandır. Eğrisel mekan, üzeri tuğla tonozlu dar bir koridor ile "8 nolu dış kule"ye bağlanmaktadır. Koridorun sonunda, kulenin toprak içindeki katını oluşturan zindan odası bulunmaktadır. Benzer zindan odaları, Bodrum kale zindanlarında da bulunmaktadır. Zindan odaları aynı zamanda işkence odaları olarak da kullanılmıştır. Benzer zindan işkence odaları, Malta Akdeniz surlarında bulunan Mdina zindanlarında, Girne kalesi (Kyrenia Castle) zindanlarında da bulunmaktadır. Buradan merdivenle çıkılan birinci katta ise, kazamattan bir koridor ile perde duvarının içinde bulunan, zindan odalarına girilmektedir. Perde duvarının, dış kuleye saplandığı güneye bakan yüzeyinde kemerli bir mazgal kalıntısının bulunması, duvarın oldukça geniş olması ve bölümlü kalıntıların bulunması duvar içinde mekanların bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle, "8 nolu kule" kazamatından girilen ve perde duvarının içinde bulunan koridora açılan 6 adet zindan hücresi restitüsyon projesinde çizilmiştir. Perde duvarı içinde doğu batı istikametinde uzanan bu zindan odalarının başında bir zindancı odası bulunmaktadır. Benzer zindancı odası Girne kalesi zindanlarında da bulunmaktadır. Aynı zamanda, zindan koridorunu "8 nolu dış kule"nin bir üst kazamatına bağlayan, 70'cm; genişliğinde dar merdivenin zindancı odasının döşeme taşlarından başlangıcı ve kule kazamatındaki bitiş noktaları da, her iki mekanın taban kotlarının belirlenmesine olanak sağlamıştır. İçinde zindan odaları bulunan peçenekli perde duvarının diğer görevleri ise, Cilimboz Deresiyle sur duvarları arasında dar bir geçit oluşturarak kontrolü sağlamak, ayrıca kazılarda ortaya çıkartılan Cilimboz Deresine açılan sur dışındaki gizli tüneli korumak ve üst seğirdiminde bulunan devriye koridoru sayesinde odayı daha iyi gözetleyebilmektir. Diğer yandan, rölöve kısmında da belirtildiği gibi, zindan ön sur beden duvarı kalınlığı 3.00 m., ikinci sur beden duvarı kalınlığı ise 4.5 m. olarak alınmıştır.

8 nolu Dış Kule: Perde duvarının saplandığı, 8 nolu dış kulenin özgün kabuk taşlarının köşeleri esas alındığında ebatlarının 6.65 x 9.00 m. olduğu tespit edilmiştir. Bu kule, zindan iç boşluğundan girilen eğrisel zindan mekânı ile üzeri tonozlu dar bir koridor vasıtasıyla bağlanmıştır. Kulenin toprak içindeki ilk katından bir merdivenle, yerinde de horasan harç döşeme kalıntıları bulunan + 3.15 kotuna çıkılmaktadır. Burası kulenin ikinci katı olup, bu kule kazamatından perde duvarının içinde ki zindancı odasına ve buraya açılan zindan koridoruna girilmektedir. Buradan yine bir merdiven ile bir üst kata çıkılmaktadır. Burada peçenekli duvar seğirdimine + 6.70 kotu açılan kuleye ait bir kazamat katı daha bulunmaktadır. Kulenin son kazamat katı ise; doğudan gelen dış sur duvarının seğirdimiyle + 9.70 kotu, 9 nolu dış kuleye bağlanan dış sur duvarı seğirdimine + 9.70 kotu açılmaktadır.

9 nolu Dış Kule: Batı yönünden kuzeye doğru kurlan dış sur duvarlarının ikinci dış kulesi olan 9 nolu dış kulenin, mevcut kabuk taşlarının köşe noktaları esas alındığında özgün ebatlarının 8.25 x 10.90 m. olduğu belirlenmiştir. Bu kuleye, 8 nolu dış kuleden gelerek saplanan + 9.70 kotunda ki dış sur duvarı seğirdimi ile, 9 nolu iç kuleden daha yüksek kotta gelen iç sur duvarı seğirdim kotu + 13.20 kotu dikkate alındığında, bu kulenin iki kazamatlı olduğu ve iç yüz yüksekliğinin de 13.80 m. olduğu belirlenerek restitüsyon planları çizilmiştir. Zindan boşluğunun batı kısmında bulunan, 8 nolu dış kule ile bu kuleyi birbirine bağlayan kısmen ovaya bakan dış sur duvarı, mevcut düzlükten yaklaşık 6.50 m. yüksekliğinde kayalar üzerine oturmuş olup, dış yüz özgün yüksekliğinin, kule kazamatlarına giren seğirdim yüzeyi tamamlamaları ile 10.40 m. olduğu tespit edilmiştir.

8 nolu İç Kule: İki sur arasını ve özellikle zindan boşluğunu kontrol eden önemli bir kuledir. Bu kuleye, iki sur arasından zindan boşluğuna ve iç şehre giren kapıların bulunduğu duvarlar saplandığından, bu kule aynı zamanda zindana ve iç şehre giriş ve çıkışları da kontrol etmektedir. Dış sur duvarından gelen duvarın seğirdim kotu + 9.70 kotu ile iç sur duvarının yüksek seğirdim kotu + 13.20 esas alındığında, kulenin 9 nolu dış kule gibi iki kazamatlı olduğu görülmektedir. Kulenin dış sınırlarının belirlenmesine azami ölçide olanak veren mevcut duvar kalıntıları ölçüldüğünde, özgün ebatlarının 11.00 x 14.80 m. olduğu, yüksekliğinin ise, 16.00 m. olduğu belirlenmiştir. Kulelerde kullanılan kotlar ve kazamat katları, yerindeki mevcut kalıntıların gerçek ölçü değerleri esas alınarak elde edilmiştir.

4.1. Cephe Restitüsyonları

Zindana ait kule ve duvarlarda yer yer gördüğümüz sütun başlıkları, üst yapı elemanları, volüt parçaları onarımların yapıldığı dönem öncesinde kent içinde harabe haline gelmiş eski yapılardan sökülerek kullanılmış mimari elemanlardır. Kentin sur içinde olduğu orta çağda, Helenistik ve Roma Çağı yapılarını, kenti Türklerin alışımdan sonra da Bizans yapı elemanlarının duvarların ve kulelerin onarımlarında kullanılmış olması, zindan duvarlarında farklı çağların yapı malzemelerini bir arada görmemize neden olmaktadır. Bu nedenle, zindana ait iç ve dış sur duvarları ile kulelerinin cephe restitüsyonlarında;

I. Dönem olarak kabul edilen Prusia (M.Ö.288-185) dönemi esas alınmıştır. Bu dönemde iç ve dış sur duvarlarıyla kulelerin taş duvar örgülerinin, Bursa surlarının diğer kısımlarındaki özgün duvar örgüleri ile aynı karakteristik özelliği taşıdığı görülmektedir. Bursa Surlarına ait ilk dönem özgün duvarların, 2.00 ile 3.00 m. arası yükseklikteki sıra taşlarının büyük blokardan oluştuğu, duvarın üst kotlarına doğru çıldıkça, malzemenin yukarıya çıkarılmasının güçlüğünden dolayı taş boyutlarının giderek küçüldüğü ve duvarların dış yüzeylerinde düzgün kesim izodomos rektogonel taş örgü şekilleri kullanıldığı bilinmektedir. Bu karakteristik özellikler sayesinde iç ve dış sur duvarları ve kulelerinin ilk dönem cephe restitüsyonlarında, büyük blok taşlardan başlayıp yukarı doğru çıldıkça küçülen taşlardan oluşan örgü şekillerinin kullanıldığı kabul edilmiştir.

II. Dönem olarak M.S. 9. yy Bizans dönemi esas alınmıştır. VII. yy'dan sonra Bizans egemenlik gücünü yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Özellikle XI. yy'da Türk akıncılarının yoğun saldırılardan dolayı yıpranan sur duvarlarının acilen ve kısa sürede güçlendirilmesi gerektiğinden, kent içinde yıkık ya da atıl durumda bulunan yapıların taşları sur duvarlarında güçlendirme malzemesi olarak kullanılmıştır (Yılmaz 2014; s. 89). Bunlar sütun parçaları, volüt başlıkları, saçak bezeme taşları, buglamion başlıklı atkı sütunları, lahit kapakları ve yan duvar parçaları vb. olmuştur. M.S. 9 yy Bizans dönemine tarihlenen devşirme malzeme kullanımı dış sur duvar ve kulelerin cephe restitüsyonları günümüze ulaşan bu belge niteliğindeki taşlar kullanılarak II. Dönem restitüsyonu hazırlanmıştır.

III. Dönem olarak Erken Osmanlı dönemi esas alınmıştır. Bu dönemde Arap, Karamanlı Mustafa ve Timur saldırılarına karşı koyabilmek için sur duvarları ve kuleler Osmanlılar tarafından da güçlendirilmiştir. Kent surlarının bazı yerlerinde duvarların ve kulelerin kesitleri genişletilerek masif payandalar oluşturulmuş, bazı yerlerde ise dörtgen Bizans kuleleri yan ve ön yüzleri genişletilerek üçgen yüzli kuleler haline dönüştürülmüştür. Zindana ait dış kule, iç ve dış sur duvarlarında; Osmanlı öncesi dönemlerde kullanılan spoliyen malzemelerin Erken Osmanlı döneminde de var olduğu, kalıntılarının günümüze kadar ulaşmış olmalarından anlaşılmaktadır. Bu yüzden III. Dönem restitüsyonunda; günümüze kadar gelen ayrıca, kazılar sonucu elde edilen zindan kalıntıları ve cephe özellikleri esas alınarak özgün cephe çizimleri hazırlanmıştır.

5. SONUÇ

Yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı biçimde anlatıldığı gibi, hürriyeti kısıtlayıcı ve bedeni cezaların uygulandığı zindanlar ortaçağ şehir surlarında ve kalelerin içinde hisar gibi korunan üst alanlarda bulunmaktadır. Ancak, en ağır bedeni cezaların uygulandığı zindanlar ise, yer altı zindanlarıdır. Bu zindanların yer altında yapılmasının temel nedeni işkence seslerinin şehrin ya da kalenin içinden duyulmasının engellenmeye çalışılmasıdır. Yer altı zindanları, daha çok devlete karşı suç işleyenleri cezalandırmak amacıyla kullanılmıştır (Gültekin 2002; s. 18).

Son zamanlarda yapılan kazılarda, Bursa şehir surlarının bir bölümü olarak ortaya çıkartılan Bursa zindanı, diğer zindanlarla karşılaştırıldığında kule bağlantılı yeraltı zindanları tanımına uymaktadır. Ortaya çıkartılan kalıntılar izlendiğinde erken Bizans dönemine tarihlenebilecek Bursa Zindanı, Anemas zindanlarından sonra Anadolu'da ortaya çıkan ikinci yer altı zindanı olma özelliğiyle önemli bir değere sahiptir.

Bu bağlamda, Bursa'nın eski çağlarda bir kent devlet (polis) olduğu döneme kadar da uzandığı düşünülen zindan, aradan geçen yaklaşık 2500 yıllık tarihi içinde, işlevini koruduğu sürece pek çok değişikliğe ve onarıma uğradığını, bugünkü durumuna bakarak kolayca anlamak mümkündür. Özellikle Geç Osmanlı döneminde, batılılaşma hareketleriyle başlayan mahkum hakları çerçevesinde zindan kurgusu hapishaneye dönüştürülmüştür. Zindan Osmanlı'nın son dönemlerinde uzun süre hapishane olarak kullanılmıştır. Son yüzyıllarda ise işlevini kaybetmesinden dolayı terk edilen zindan, insan eliyle yıkılarak taş temelleri üzerine ve sur duvarlarına birleştirilerek konut amaçlı çok sayıda bina yapılmıştır. Bu bozulma, Bursa Surları içinde yer alan zindanın varlığını ve özgün yapısını kaybetmesine neden olmuştur. Yapılan çalışmayla, Bursa zindanının diğer zindanlar arasındaki yerinin belirlenmesi yanında, günümüze terk, ilgisizlik, bakımsızlık, doğa koşulları, depremler, yosunlaşma, bitkilenme, yüzey kayıpları, vandalizm vb. farklı nedenlerle yıpranarak, ve kısmen yok olarak ulaşan zindanın kazılarla elde edilen yeni bulgularla desteklenerek tespit ve belgelenilmesi sağlanmıştır. Bu sayede röleve çizimleri yapılmış, ardından mevcut durum ile elde edilen veriler değerlendirilerek üç dönem halinde özgün plan ve cephe restitüsyon çizimleri yapılmıştır. Hazırlanan röleve ve dönemsel restitüsyon çalışmaları, zindanda bozulmaların boyutlarını gösterdiği gibi, müdahale dönemlerinin de belirlenmesini sağlamıştır. Restitüsyon çalışmasında üç dönem olarak incelenen plan şemasının, sur duvarı ve kule biçimlenmelerinin her üç dönemde de aynı kaldığı tespit edilmekle birlikte, cephelerde bir önceki döneme göre farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Cephelerde görülen sık spolien taşlar ve farklı örgü şekilleri, yoğun saldırılara uğrayarak yıpranan beden duvarı ve kuleler de yapılan onarım ve güçlendirme çalışmalarının müdahale dönemlerini göstermektedir.

Diğer yandan Bursa Zindanında gerçekleştirilen tespit ve belgelenmeler sonucu hazırlanan röleve ile dönemsel restitüsyon çalışmaları, kültürel mirasın korunması bağlamında, zindanın özgün verilerle onarılacak ayağa kaldırılması, ayrıca tarih müzesi-sosyal tesis fonksiyonuyla işlevlendirilerek yeniden kullanımına olanak sağlayacak restorasyon çalışmalarına önemli bir temel oluşturmıştır.

KAYNAKÇA

- Aydın, M.A. (2004). "Osmanlı Ceza Hukuku", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt:7, s. 478-480.
- Bardakçıoğlu, A. (2004). "Hapis", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt:16, s. 54.
- Belge 1. BOA. Dosya No: 58, Gömlek No: 2860, 15/M/1183 Hicri tarih.
- Belge 2. BOA. Dosya No: 264, Gömlek No: 12215, 23/L/1177 Hicri tarih.
- Belge 3. BOA. Dosya No: 52, Gömlek No: 2566, 03/B/1179 Hicri tarih.
- Burger, D. (2009). "In den Turm geworfen- Gefängnisse und Folterkammern auf Burgen im Mittelalter und in der frühen Neuzeit", Forschungen zu Burgen und Schlössern Bd. 12, Berlin und München, Deutscher Kunstverlag, s. 221-236.
- Daşcıoğlu, K. (2006). "Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesinin Durumu", XV. Türk Tarih Kongresi, Ankara, s.54-76.
- Demirbaş, T. (2005). "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", Hapishane Kitabı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 28.
- Heyd, U. (1973). "Studies in Old Ottoman Criminal Law", Oxford, London, s. 303-304.
- Hülagu, M. (1996). "Hapis Cezası", Rey Yayıncılık, Kayseri, s. 5-6.
- Saadet, T. (2001). "19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Nazilli Hapishanelerine Kısa Bir Bakış", Tarih ve Toplum Dergisi, sayı: 205, s:14.
- Türk Dil Kurumu. (1998). "Türkçe Sözlük", Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Yıldız, G. (2002). "Osmanlı Devleti'nde Hapishane İslahatı (1839-1908)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, İ. (2014). "Bursa Sur Kapıları ve Taht-ı Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:35, Sayı: 26, s. 87-105.
- Zeune, J. (1999). "Verleise, Gefängnisse und Folterkammern", In: Burgen in Mitteleuropa. Ein Handbuch, Bd. I: Bauformen und Entwicklung hrsg. von der Deutschen Burgenvereinigung, Darmstadt, s. 314-315.

BURSA ZİNDANI

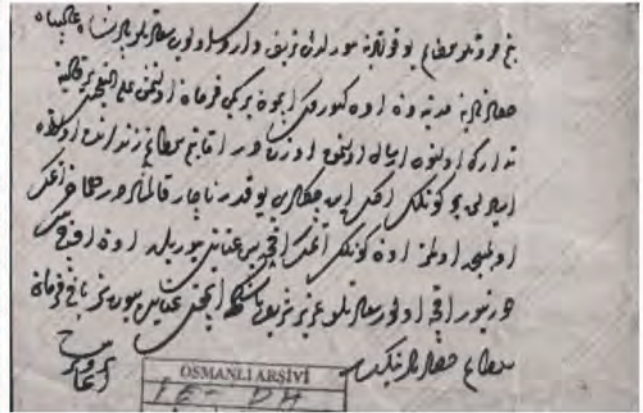
Dr. Öğr. Üyesi Doğan YAVAS

Zindanlar, ortaçağ şehir surları içinde bulunan, hürriyeti kısıtlayıcı cezaların yanında bedensel cezaların da uygulandığı kapalı mekânlardır. Şehir surları ve kaleler içinde yer alan zindanlarla ilgili olarak günümüzde yeterli bilimsel çalışma yapılamadığından, zindanlar hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Bu konuda çalışmalar sınırlı da olsa birkaç özgün makale hazırlanmıştır ancak bu çalışmalar, Geç Osmanlı'da batılılaşma hareketlerinin başladığı ve 1831 yılında Hapishâne-i Umûmiye'nin kurularak zindandan hapishaneye geçiş dönemlerini kapsadığından, bu eserlerde daha eski çağlara ait zindanlar hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, Bursa şehir surları içinde yer alan zindana ait bulguların ve arşiv belgelerinin incelenerek değerlendirilmesi, elde edilen bilgilerin ışığında eski çağ zindanlarıyla ilgili araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Tarihi çağlarda malibes, mahbushâne, tomruk veya hapishâne olarak da isimlendirilen zindanlar bir suçtan dolayı tutuklanan, sürülen veya savaşlarda ele geçirilen esirlerin konulduğu mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Buralarda tutulan suçlu kimselere yapılan bu muameleye “kalebent olunmak” denilmektedir. Zindan görevlisi zindancıların başındaki sorumlu kişi de zindancıbaşdır.

Savaşlarda esir düşenler veya şakâvette bulunanlardan işe yarar olanlar küreğe konulur diğerleri ise zindanlara kapatılarak cezaları bitinceye kadar mahpus tutulurdu. Gerek küreğe konulan ve gerekse zindandaki suçlular esirler defterine ve başmuhasebeye kaydedilir ve işeleri bu deftere göre sağlanırdı. “Eyâdî-i küffârdan zabt u teshir olunmuş olan Semadirek cezîresi eşkiyasından olub bu def’a Balır-ı Sefid muhâfızı sâbık vezîr-i mükerrerem sa’âdetlü Mehmed Paşa hazretleri tarafından gelen otuz neferi beyaz üzerine sâdır olan fermân-ı âlî mücebine küreğe vaz’ ve mîrî üserâ defterine kayd olun- mağla esâmî ve eşkâl ve san’atlarını mübeyyin zindan defterlerinden virilüb bâ-mazbata takdîm olunan bir kıt’a müfredat defteri baş muhâsebeğe kayd ve zindan defter- lerine ilm ü haberi... 19. Rebiül-evvel 1237 (14 Aralık 1821) B.O.A. C. HR. 12 565” (Belge 2).

Zindanda hapsedilen mahkûmların işelerini temin için ekmek ve çorba tayinatı da yapılmıştır. 1014 yılı Ramazan ayında (M.16 Ocak 1606) Perviz Ağa tarafından yazılan bir arzda, Mudanya’dan saraya un getirilmek için bir kalyete tedârik olunduğu fakat zindandaki esirler için gerekli olan un parası bittiği için yeni ödenek de istenmektedir; “..... pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine Mudanya’dan un getürmek için bir gemi fermân olunmuş ve ale’t-ta’cîl bir kalyete tedârik olunub irsâl olunmak üzeredir zindanda olan esirlere bir günlük ekl idecekleri yokdur on günlük etmek akçesi inâyet buyurıla on üç bin dört yüz akçe olur

Belge 3. Zindandaki esirler için yapılacak ekmeklerin un giderleri (B.O.A. İE. DH. 1 67).

İstanbul zindanında bir fırının olduğu ve buradaki görevli ve mahpuslar için ekmek yapıldığı ve bir ay içinde ekmek ve çorba için yedi bin dört yüz on sekiz buçuk kuruş dokuz buçuk para harcandığı anlaşılmaktadır. Bursa zindanı için de böyle bir fırının varlığı düşünülebilir; “Tersâne-i Âmire zindanı furununda ba’zı kesân ve mücrimîn ve asâkir-i muntazama-i bahriyye vesâire ta’yînâtı için ber-müceb-i rûzname-i bahriyye işbu iki yüz elli iki senesi Saferu’l-hayrî gûrresinden gâyetine değin bir mâhî zarfında furûn-ı mezkûr etmekteci Karabet nâm zımmî ma’rifetiyle tabh u tevzî’ idilen nân-ı azîze sarf olunmuş olan üç bin iki yüz tetmiş keyl yarım vukıyye yetmiş dirhem zehâyirin beher kilesi toksan pâreden ve yüz altı buçuk kile çorbaliğın beher kilesi yigirmi üçer pâreden zehâyir-i bahâ lâzım gelen ücret-i tahniye ve tabhiyesi lede’l-hisâb yedi bin dört yüz on sekiz buçuk gurus tokuz buçuk pâreye bâliğ olmağla 24 Rebiül-evvel 1252 (M 6 Eylül 1836) (B.O.A. C. BH. 176 8308) (Belge 4).

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a list of provisions and their costs for prisoners in Bursa. The text is written in a cursive script and includes details about the quantities and prices of various items.

Belge 4. Zindandaki mahkûmların ekmek ve yiyeceklerinin tedariki.

Ağır suçlardan dolayı derdest edilerek zindana konulan çok sayıda kadın mahkûmlar da vardır. Bunlara ait belgelerden örnekler şöyle sıralanabilir; “Bursa kadısına ve Hâssa Harc Emîni Mehmed Çavuş’a hüküm ki; mahmiyye-i mahrûse zindanında mahbûs olan Âfitâb Hâtûn’ın şer’le görülecek ahvâlî olub südde-i sa’âdetime huzûrî lâzım olmağın 17 Cemazîyel-evvel 993 (17 Mayıs 1585) B.O.A. A.DVNSMHM 58 371” (Belge 5)

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a decree regarding the provision of food and clothing for a female prisoner. The text is written in a cursive script and includes details about the quantities and prices of various items.

Belge 5. Bursa indanında mahpus kadının huzura çağırılması (B.O.A. A.DVNSMHM 58 371).

Devlet görevleri ya da saray hizmetleri gibi vazifelerde bulunanlardan da zindana atılanlar olmuştur, bu konuda yazılan emirlerden biri şöyledir; “İzzetlû Çavuşbaşı ağa sâbikan helvacıbaşı olan (isim yok) zindana vaz’ idüb fermân sâdır olunmadıkça ıtlâk eylemeyesin 25 Receb 1116 (23 Kasım 1704) B.O.A. A. ÇVB. 1 3)” (Belge 6).

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a decree regarding the provision of food and clothing for a female prisoner. The text is written in a cursive script and includes details about the quantities and prices of various items.

Belge 6. Sâbık helvacıbaşının zindana atılması hakkında çavuşbaşına emirname.

Zindankapı, Bursa surlarının, savunmanın güç olduğu Yerkapı düzlüğünden başlayarak, batıya doğru uzanan çift surun batı ucundaki en son alanını oluşturmaktadır. Cilimboz Deresi boyunca kayalıkların oyulması ile açılan bir yol ile ulaşıp, Uludağ eteklerine açılan bir ara kapı konumundadır. Bu kapıyı eskiden pazara gelip giden köylülerin kullandığı ve Helenistik dönemde (M.Ö. 2. yüzyıl), Bizans döneminde (9. yüzyıl) ve Osmanlı devrinde (14. Yüzyıl'dan itibaren) varlığı bilinmektedir. Osmanlı dönemindeki tarihi belgelerde ismi "Bâb-ı Siccîn" olarak geçmektedir. Kapı ve çevresindeki surların altında yer altı zindanlarının bulunmasından dolayı "Zindan Kapı" adını almıştır. Bu zindanların 19. yüzyıl sonlarına kadar hapishane olarak kullanıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

Bursa zindanı ise Hisarın güneybatı tarafında ve Alacahırka Mahallesi'nin karşısında Zindankapı Mahallesi'nde yer almaktadır. Burası "siccîn-i sultânî - sultanın zindanı" olup, hükümete aitti ve ağır cezaya mihkûm olanlar için bir de kuyusu vardı . Bundan başka, subaşılarm ve mirimiranın tomrukları vardı ki, bunlar tevkifhane olup, zindan ise mahkumlara mahsus bir cezaevi idi (Plan 1).

Plan 1. Bursa Şehir Plânı'nda zindanın konumu.

Zindankapı mevkiinde, biri zindanın içinde ve diğeri de merdivenin altında olmak üzere Gaip Dede ve Zindan Dede adında iki kabir vardı. Eski Bursalılar buralara adaklar yaparlarmış. Bu kabirler yakın bir zamanda yok olmuştur.

Zindanda hapsedilmiş kişiler vefat ettiğinde bir heyet gelir ve cesedi inceleyerek adeta otopsi yaparlar, ölüm sebebinin darb neticesinde olup olmadığını araştırırlardı. 1561'de Bursa zindancısi Hemdem Ağa, mahkemeye gelerek Bursa sancakbeyi Ba-yezid Bey'in hapseyletiği Yarhisarlı Ramazan oğlu Hatib Ahmed'in öldüğünü haber vermiş ve mahkemenin Mevlana Şemseddin Halife üzerine gönderilip görüldükte, ölünün açık kaşlı, uzun boylu, kara yağız bir kimse olup oradaki Müslümanlar Yarhisarlı Hatib Ahmed'dir" diye haber vermişlerdi (Belge 7).

Handwritten Ottoman Turkish text from Belge 7. The text describes the death of Hatib Ahmed, a prisoner from Yarhisar, who was found dead in prison. The document mentions a medical examination (otopsi) and the involvement of the prison authorities and the local community.

Belge 7. Zindan'da ölen Yarhisarlı Hatib Ahmed'in cesedinin incelenmesi (B.K.S. A-79 s. 98)..

Yine zindanda hapis olan Yanık Ali adında bir hırsız, 1564 senesinde Bursa zindanında ölmüş olduğu mahkemeye haber verilmiş, bir heyet tarafından üzerine varılıp dikkatle muayene edilerek, yaralanma izi veya başka bir sebep bulunmayıp, eceliyle öldüğü görülmüş ve sicile kaydolunmuştur (Belge 8).

Handwritten Ottoman Turkish text from Belge 8. The text describes the death of Yanık Ali, a prisoner, who was found dead in prison. The document mentions a medical examination (otopsi) and the involvement of the prison authorities and the local community.

Belge 8. Yanık Ali adlı hükümlünün zindanda ölümü (B.K.S. A - 81 s. 209).

1567 yılına ait bir kayıtta yer alan "Beypazarı kazâsından Yörük tâifesinden Ergâyılıb nâm kimesne Sultân Bâyeziddü olub Konya muhârebesinden sonra gelüb Beypazarı'na tâbi' bir derbend içinde hâfî mevzi'de yer itmışdir harâmilik ider fesâdının nihâyeti yokdur deyü Müslümanlar haber virüb ele getirilüb katl olunmasına fetvâ-yı şerif vardır.... kendüsi ba'zı mücrimlerle Burûsa zindanında mahbûsdur deyü bildirmişsin" cümlelerinden ağır ceza alanlardan başka idama mahkûm olanların da Bursa zindanında infaz edilmeyi beklediği söylenebilir (Belge 9).

Handwritten Ottoman Turkish text from Belge 9. The text describes the execution of prisoners in Bursa prison. It mentions the names of the prisoners and the reasons for their execution.

Belge 9. Zindandaki ölüm mahkumu (B.O.A. A.DVNSMHM. d. 7 226).

1849 yılında, belirtilen atölyeler dışındaki yerlerde yemeni imâlâtı yapılması yasak olmasına rağmen izinsiz olarak yemeni imâlâtı yapan ustalardan bir tanesi Bursa zindanına konulmuştur; " Merhûm ve mağfûrın leh Sultan Ahmed Hân tâbe serâhın evkâfı musakkafâtından kütübhâne vakfı olan Fazlıpaşa Sarayı'nda ve Lanka Yenikapu hâricinde kâin iki aded kârhânelerde yüz nefer usta olub elvân boya ile yemeni i'mâli ancak kârhâneteyn-i mezbûreteynlere mahsûs olub âhir mahalde yemeni i'mâli bâ-hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn memnû' iken işbu Bedros zımnı meclis-i şer'a yeddinde olan yemeni i'mâlini ikrâr ve i'tirâf itmeğın Medine-i Burusa'ya nefy u iclâ ve Burusa kal'asına kal'a-bend ve habs ile te'diben Bedros zımnı imtisâlen li'l-emrî'l-âli vaz'-ı zindan olundığını mübâşir-i merkûm der-i devlet-medâra arz u i'lâm... 9 Zilkâ'de 1206 (M. 29 Haziran 1792) (B.O.A. C.ZB 15 704) (Belge 12).

Belge 10. Sicn-i Sultânî denilen Bursa zindanının bazı yeaBelge 12. İzinsiz olarak yemeni imalatı yapan ustanın Bursa zindanına konulması (B.O.A. C.ZB 15 704). rlerinin tamiri (B.K.S. B- 59 s. 137).

Bir de Tomruk denilen tevkifhaneler vardı ki, 1617'de Bursa'daki mirliva tomruğu İbrahim Paşa Mahallesi'nde idi ve bir de tomruk müdürü bulunuyordu (Belge 13).

Belge 13. İbrahimpaşa Mahallesi'nde Mirliva Tomruğu (B.K.S. B -118 s. 77).

SONUÇ:

Bursa Zindanı, kale içinde günümüzde Zindankapı denilen mahalde yer almaktadır. Bursa'da, Bitinya ve Roma döneminden günümüze kadar gelebilmiş surlarla birlikte yegâne örneklerden biridir. Osmanlı dönemi boyunca da işlevini sürdüren bu zindan-hapishane, bazı dönemlerde kullanılamaz hale gelerek atıl kalmışsa da tekrar onarılarak 19. yüzyıl sonlarına kadar kullanılmıştır. Zindandaki kuyu halen mevcuttur. Savaş aletlerinin gelişimi ve savunma anlayışının değişmesi sonucunda kullanımından uzak kalan şehir surlarının tahrip olmasına rağmen zindanın fonksiyonunu son asra kadar devam ettirmesi bu bölgedeki surların nispeten sağlam kalmasına da yol açmıştır.

Zindankapı kesiminde yapılan kazı çalışmaları sonucu, Bursa antik şehir dokusunun önemli bir parçası olup Roma döneminden günümüze kadar gelen zindan ortaya çıkartılmıştır. Zindana ait rölöve ve restitüsyon çalışmaları daha önceki dönemlerde tamamlanmıştır. Bursa zindanının ayağa kaldırılması, ayrıca müze-sosyal tesis fonksiyonuyla yeniden kullanımının sağlanması amacıyla hazırlanan restorasyon projeleri ise, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 2013 yılında uygun bulunarak onaylanmıştır. Bu çalışmada, Bursa şehir surlarının son bölümünde yer alan zindanın, bir kültür varlığı olarak korunması ve geleceğe aktarılması konusunda restitüsyonuna uygun olarak Dr. Mimar İbrahim Yılmaz ve Dr. Öğr. Üyesi Doğan Yavaş tarafından hazırlanan restorasyon projesi uygulanmıştır.

KAYNAKÇA

- B.O.A. AE. SABH.İ 1 108, B.K.S. B -118 s. 77, B.K.S. B- 59 s. 137, B.K.S. A - 81 s. 209, B.K.S. A- 79 s. 98, B.K.S. A-4 S.132.
Kepecioğlu, Kâmil. Bursa Kütüğü, (Yay. Haz. Hüseyin Algül vd.) Cilt 1., Bursa 2009.
Özcan, Abdülkadir. "Baba Cafer Zindanı" D.İ.İ. TDV İslâm Ansiklopedisi, C: 4., İstanbul 1991.
Yavaş, Doğan. « Bursa Şehir Surlarında Ortaya Çıkarılan Zindanın Restorasyonu », Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 19, Sayı: 32, (2017 /1), Bursa 2017.
Yıldız, Gültekin. Mapuşâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839- 1908), İstanbul 2012.
Yılmaz, İbrahim. "Bursa Sur Kapıları ve Taht-ı Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:15, Sayı: 26.

